

Kondicionál přítomný jako součást explicitních performativních formulí

Magda Ševčíková

Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy

sevcikova@ufal.mff.cuni.cz

Present conditional as a component of explicit performative formulae

ABSTRACT: The present paper focuses on the form of the first person present conditional as a component of explicit performative formulae (EPF), which are considered to be a means directly expressing the communicative function of an utterance. We try to demonstrate that the performative usage of verbs is not limited to indicative forms of imperfective verbs in Czech, as usually stated, but that also the form of the first person present conditional of imperfective as well as perfective verbs is used as an ordinary component of EPF. In Section 2, basic characteristics of EPF are briefly described. Two groups of verbs (verbs of assertion and verbs of appeal) are examined on the basis of language data from two corpora: from the Prague Dependency Treebank 2.0 and SYN2005 corpus (Sect. 3). In Section 4, the performative function of the conditional forms of these verbs is attested by means of Austin's test and by some other criteria described in theoretical works. We further examine how the propositional content is expressed in analyzed utterances as well as what the difference between the examined EPF with the conditional verb form and the EPF with the indicative form is.

KEY WORDS: conditional verb form, indicative verb form, explicit performative formulae, performative usage of verbs, propositional content, verbs of appeal

KLÍČOVÁ SLOVA: kondicionálová forma slovesa, indikativní forma slovesa, explicitní performativní formule, performativní užití slovesa, propoziční obsah, výzvolová slovesa

1 Úvod¹

Jedním z prostředků pro přímé vyjádření komunikační funkce jsou souvět-
né výpovědi, v jejichž řídicí klauzi vystupuje slovesný tvar, kterým je expliko-
vána komunikační funkce dané výpovědi, a v jejichž závislé klauzi je vyjádřen
vlastní propoziční obsah výpovědi. O těchto souvětích se hovoří jako o explicit-

¹ Děkuji prof. Jarmile Panevové a dr. Markétě Lopatkové za cenné poznámky k rukopisu tohoto příspěvku, za důležitá upozornění a doporučení děkuji rovněž oběma recenzentům.

ních performativních formulích (dále EPF), o slovesných tvarech vyjadřujících komunikační funkci jako o tvarech performativních. Za základní performativní tvar je v odborné literatuře označován tvar 1. os. sg. nebo pl. indikativu přezenta aktiva nedokonavého slovesa, srov. tvar *doporučuji* v EPF v př. (1).

Cílem tohoto příspěvku je ukázat, že vedle uvedeného indikativního tvaru slovesa se v EPF běžně uplatňuje také tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného (srov. př. (2)). V následujícím oddílu nejprve probereme formální a sémantické charakteristiky EPF. Skutečnost, že tvar kondicionálu přítomného může být v češtině důvodně považován za součást EPF, se pokusíme ukázat analýzou materiálu, který jsme způsobem popsaným v odd. 3 získali z korpusů PDT 2.0 a SYN2005. Zaměříme se přitom na kondicionálový tvar plnovýznamových sloves vystupujících v EPF s komunikační funkcí oznámení a některých typů výzvy (srov. odd. 4). Příspěvek uzavíráme stručným shrnutím v odd. 5.

(1) Doporučuji ti, abys odešel.

(2) Doporučoval bych ti, abys odešel.

2 EPF jako přímé vyjádření komunikační funkce výpovědi

2.1 Komunikační funkce jako konstitutivní rys výpovědi

Komunikační funkce, tedy záměr, s nímž mluvčí výpověď pronáší,² je z hlediska používání jazyka jako nástroje komunikace považována za zásadní rys výpovědi. Výpovědi „mají zpravidla nějaký věcný (propoziční) obsah a vyznačují se vždy nějakou komunikační (výpovědní) funkcí“ (Daneš – Hlavsa – Grepl, 1987, s. 307; srov. také Grepl – Karlík, 1998, s. 410 a 420n.). V komunikaci se tak mohou uplatnit výpovědi, které nemají propoziční obsah, ale mají komunikační funkci (př. *To tak!*), naopak výpovědi s propozičním obsahem, ovšem bez komunikační funkce v rámci komunikace fungovat nemohou. EPF jsou nejen v češtině, ale i v dalších jazycích používány jako jeden z prostředků přímé signalizace komunikační funkce výpovědi.

2.2 Základní rysy EPF

Jak jsme uvedli výše, EPF jsou primárně souvětne výpovědi sestávající z klauze řídicí a závislé. Součástí řídicí klauze je performativní tvar slovesa: zpravidla se jedná o tvar 1. os. sg. nebo pl. indikativu přezenta aktiva nedoko-

² Záměr, který mluvčí pronesením své výpovědi sleduje (komunikační / komunikativní záměr), považují Daneš – Hlavsa – Grepl (1987, s. 312) pouze za jednu ze tří složek komunikační funkce (za složku základní). Dalšími složkami komunikační funkce jsou „poznatky nebo předpoklady mluvčího o adresátovi a/nebo o situaci“ a „postoje mluvčího k obsahu výpovědi“. Pro účely tohoto příspěvku nepovažujeme za nutné mezi termíny komunikační funkce a komunikační záměr rozlišovat.

navého slovesa, kterým mluvčí příslušnou činnost nejen popisuje, ale zároveň ji i realizuje (Grepl – Karlík, 1998, s. 435; Daneš – Hlavsa – Grepl, 1987, s. 315; Hirschová, 1988a, s. 14), srov. *doporučuji* v př. (1) vs. *kopu jámu*. Řídící klauzí s performativním tvarem slovesa je explicitně vyjádřena komunikační funkcí dané výpovědi, tj. doporučení v př. (1). Klauzí, která řídící klauzí s performativním tvarem rozvíjí, je vyjádřen vlastní propoziční obsah výpovědi. Propoziční obsah může být v některých EPF vyjádřen rovněž substantivní konstrukcí (př. (3)), konstrukcí, jejímž jádrem je infinitiv (př. (4)), nebo ve výpovědích s funkcí výzvy imperativní výpovědi, ve výpovědích s funkcí otázky tázací výpovědi apod. (př. (5)).

- (3) Žádám tě o pomoc.
- (4) Doporučuji ti tu smlouvu nepodepisovat.
- (5) Přikazuji ti: „Odejdi!“ Ptám se tě: „Pomůžeš mi?“

2.3 Slovesa, jejichž tvary jsou užívány performativně

Obecně se má za to, že neexistují performativní slovesa, ale že vybraná slovesa nabývají performativní platnosti v určitých tvarech, hovoří se o performativních tvarech slovesa, o performativně užitých tvarech nebo nepřesně o performativních slovesech (čímž jsou myšleny konkrétní tvary těchto sloves s performativní funkcí nebo ta slovesa jako lexikální jednotky, jejichž tvary se uplatňují performativně). Performativně jsou užívány nejčastěji tvary sloves mluvení, performativní užití však podle Grepla (v Karlík – Nekula – Pleskalová, 2002, s. 412) není vyloučeno ani u jiných sloves.³ I pokud jde o samotná slovesa mluvení, u některých z nich je performativní užití obvyklejší než u jiných sloves mluvení. Častěji jsou performativně užívána slovesa pro vyjádření různých druhů výzev než slovesa pro vyjádření oznámení nebo otázky (např. *přikazuji*, *zakazuji*, *vyzývám*, *doporučuji* vs. *oznamuji*).⁴

2.4 Slovesné tvary s performativní funkcí

Důvody, proč performativní funkci plní právě tvar 1. os. sg. nebo pl. indikativu prézenta aktiva nedokonavého slovesa, vysvětlují Daneš – Hlavsa a kol. (1987, s. 170n.; srov. rovněž Daneš, 1973, s. 118): „jedině indikativ je kompati-

³ Zřejmě nejobsáhlejší seznam českých sloves, která mohou být užitá performativně, uvádí Hirschová (1988a; také Hirschová, 1988b). Jak ovšem sama upozorňuje (Hirschová, 1988a, s. 14n.), slovesa byla do seznamu vybírána intuitivně a „uživatel jazyka je schopen, přinejmenším ve svém rodném jazyce, rozeznat, na základě znalosti lexikálních významů, které užití určitého predikátoru je performancí, tj. realizuje tu činnost, kterou vyjadřuje“.

⁴ Jedním z důvodů, proč jsou EPF pro indikaci jednotlivých typů výzev používány častěji než pro jiné komunikační funkce, může být skutečnost, že další z prostředků pro přímé vyjádření výzvové komunikační funkce (tzv. výpovědní forma imperativní, školsky: věta rozkazovací) neumožňuje mezi jednotlivými typy výzev rozlišovat (srov. Daneš – Hlavsa – Grepl, 1987, s. 337, nebo Grepl – Karlík, 1998, s. 436).

bilní s performancí, nedok. prézens (jakožto výraz empirického slovesného času zahrnujícího okamžik promluvy) zajišťuje ztotožnění sdělované situace s promluvovým aktem, a 1. os. akt. zajišťuje nadto totožnost levintenčního participantu (tj. podavatele) s mluvčím aktuálního promluvového aktu“.

Kromě uvedených základních charakteristik se slovesné tvary při performativním užití vyznačují ještě několika dalšími rysy (srov. Grepl – Karlík, 1998, s. 436; Grepl v Karlík – Nekula – Pleskalová, 2002, s. 412; Daneš – Hlavsa – Grepl, 1987, s. 316n.):

(i) často je k nim možno doplnit výraz *tímto* (př. *Tímto ti přikazuji, abys odešel*; jde o „test“ původně navržený Austinem, 1975, s. 57),

(ii) zpravidla nemohou mít zápornou podobu (srov. *#Nepřikazuji ti, abys odešel*),⁵ u některých sloves má však performativní platnost i záporný tvar (př. *Nedoporučuji vám tu smlouvu podepisovat*),

(iii) nelze na ně aplikovat částice vyjadřující jistotu mluvčího typu *patrně, asi* (srov. *#Patrně ti přikazuji, abys odešel*),⁶

(iv) performativní slovesné tvary indikující jinou než tázací komunikační funkci se mohou pojit se závislou klauzí uvozenou pouze spojkami *že* nebo *aby* (srov. *Oznamuji vám, že se schůzky nezúčastním*), při neperformativním užití mohou být rozvity závislými klauzemi uvozenými i jinými spojovacími výrazy (př. *#Oznámil jsem jim, kdo se schůzky nezúčastní*),

(v) po performativních slovesných tvarech nelze spojku *aby* nahradit spojením spojek *že* s modálním slovesem (srov. *Přikazuji ti, abys odešel* vs. *#Přikazuji ti, že máš odejít*), při neperformativním užití téhož slovesa ovšem taková podoba závislé klauze možná je (*#Přikázal jsem ti, abys odešel / ... že máš odejít*),

(vi) performativní tvary sloves indikující nějaký typ výzvy lze při performativním užití spojit s imperativní výpovědí (*Poroučím ti, odejdi!*), při neperformativním užití nikoli (srov. *#Poručil jsem ti, odejdi!*),

(vii) nemohou být rozvity časovými a místními doplněními.

Rys (v) uvádí z citovaných prací pouze Daneš – Hlavsa – Grepl (1987, s. 317). Podle našeho názoru je však i výpovědi jako *Přikazuji ti, že máš odejít* možné chápat jako EPF, forma závislé klauze takovou interpretaci neruší. Rys (v) tedy považujeme za problematický a dále s ním nebudeme pracovat. Nebudeme využívat ani rys (vi), spojení neperformativního tvaru s imperativní výpovědí totiž na rozdíl od Daneše – Hlavsy – Grepla (1987, s. 317) jako nepřijatelné nehodnotíme. Okrajovou důležitost přikládáme také rysu (vii), který

⁵ Symbolem # u těchto případů signalizujeme, že se nejedná o EPF, že slovesný tvar 1. os. sg. nebo pl. nemá performativní platnost.

⁶ Jiné částice vyjadřující jistotu mluvčího ovšem s performativní funkcí slovesných tvarů kompatibilní jsou, srov. např. *Určitě ti doporučuji tu smlouvu nepodepisovat*.

jsme našli pouze v prvních dvou uvedených koncepcích, Daneš – Hlavsa – Grepl (1987) s ním nepracují. Proti platnosti rysu (vii) podle našeho názoru hovoří výpovědi typu (6), které chápeme jako EPF, i když je sloveso v jejich řídicí klauzi místně a časově rozvito.

Kromě tvaru 1. os. sg. nebo pl. indikativu přezenta aktiva nedokonavého slovesa jako základního slovesného tvaru s performativní platností mohou být ve specifických kontextech performativně užity i další tvary indikativu přezenta nedokonavých sloves: pasivní tvary 2. a 3. os. sg. nebo pl. a aktivní tvary 3. os. rovněž obou čísel, srov. př. (7) až (9). Pro tvar kondicionálu přítomného je performativní funkce připouštěna jen v některých pracích, užití kondicionálu v takové funkci je přítom označováno za výjimečné (srov. např. Daneš – Hlavsa – Grepl, 1987, s. 316). V odd. 4 se pokusíme ukázat, že navzdory těmto tvrzením je v současné češtině kondicionál přítomný jako performativní tvar používán celkem běžně.

- (6) Teď a tady prohlašuji, že ...
- (7) Jste vyzývání, abyste ... / Studenti se vyzývají, aby ...⁷
- (8) Akademický senát vyhlašuje, že ...
- (9) Jana Nováková a Pavel Holý oznamují, že budou oddáni ...

3 Analyzovaný korpusový materiál

3.1 Používané korpusy

Jazykový materiál, na jehož základě jsme uplatnění tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného v EPF zkoumali, jsme čerpali ze dvou korpusů: z Pražského závislostního korpusu verze 2.0 (Prague Dependency Treebank 2.0, dále jako PDT 2.0)⁸ a z korpusu SYN2005.⁹ PDT 2.0 je soubor českých žurnalistických textů z 1. poloviny 90. let, kterým byla přiřazena anotace na třech rovinách: na rovině morfologické, na rovině analytické (na rovině povrchové syntaxe) a rovině tektogramatické (na rovině významové větné stavby). Anotace na všech třech rovinách je k dispozici pro více než 49 tisíc vět sestávajících z více než 830 tisíc slovních jednotek.¹⁰ Pro vyhledávání jazykových dokladů jsme využívali tzv. trénovací část těchto dat (jedná se o více než 38 tisíc vět obsahujících více než 650 tisíc slovních jednotek). Korpus SYN2005 je reprezentativní korpus současné psané češtiny, obsahuje 100 milionů slovních jednotek. Data korpusu SYN2005 byla anotována pouze na morfologické rovině.

⁷ Výpovědi těchto typů se v běžné komunikaci neuplatňují. Jsou stylisticky silně příznakové a jejich užití se v zásadě omezuje na určitý okruh komunikačních situací.

⁸ Srov. Hajič a kol. (2006) a <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0>.

⁹ <http://ucnk.ff.cuni.cz>

¹⁰ Za slovní jednotky jsou považovány slovní tvary, čísla a interpunkční znaménka.

3.2 Předběžná analýza jazykového materiálu

Při formulaci dotazů jsme vyšli z charakteristik základní podoby EPF uváděných v probíraných teoretických pracích: jedná se o oznamovací výpovědi, v nichž v pozici predikátu řídicí klauze vystupuje tvar 1. os. sg. nebo pl. indikativu prezenta aktiva nedokonavého slovesa. Pro účely naší analýzy nás místo indikativu prezenta zajímal tvar kondicionálu přítomného. Při formulaci dotazu jsme neomezovali ani vid vyhledávaných forem, což se ukázalo jako užitečné (srov. níže). V korpusu PDT 2.0 jsme takto formulovaným dotazem vyhledali celkem 123 dokladů. Jejich ruční analýza alespoň dílčím způsobem potvrdila hypotézu, že je o performativním užití možné u kondicionálových forem uvažovat, a získali jsme tak i základní představu o lexikálním významu sloves, jejichž tvar kondicionálu přítomného může v češtině nabývat performativní platnosti.

Pro získání přesnější představy jsme data získaná z korpusu PDT 2.0 doplnili doklady z korpusu SYN2005. Dotaz jsme formulovali velmi „hrubě“: v korpusu SYN2005 jsme hledali výpovědi, v nichž se vyskytuje slovesný tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu (zda jde o tvar kondicionálu přítomného nebo minulého, jsme při formulaci dotazu nespecifikovali). Abychom pokryli obě možné slovosledné varianty, zadali jsme dva dílčí dotazy. Prvním dotazem ([tag="Vp.*"] [word="bycho?m?"]) jsme hledali l-ové přičestí slovesa, za nímž bezprostředně následuje kondicionálový morfém *bych* nebo *bychom*, nalezeno bylo 24 168 dokladů. Druhým dotazem ([word="bycho?m?"] [] {0,3} [tag="Vp.*"]) jsme hledali kondicionálový morfém *bych* nebo *bychom*, za nímž ve vzdálenosti až tří slov následuje l-ové přičestí slovesa, nalezeno bylo 60 883 výskytů.¹¹

3.3 Frekvenční seznam sloves a doklady pro jednotlivá slovesa

Na základě výsledků obou těchto dotazů jsme vytvořili frekvenční seznam lemmat sloves, která byla ve tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu nalezena. Frekvenční seznam ukázal, že v korpusu SYN2005 se v hledaném kondicionálovém tvaru nejčastěji vyskytují modální slovesa *mocť*, *mít*, *chtít*, potom následují slovesa *být*, *říct*, šesté místo patří modálnímu slovesu *muset*.¹² Vzhledem

¹¹ Abychom posoudili podíl nerelevantních výsledků v nalezených datech, provedli jsme ruční analýzu vzorku o velikosti 100 výpovědí náhodně vybraných z výsledků prvního dotazu a stejně velkého vzorku náhodně vybraného z výsledků druhého dotazu. U vzorku z první vyhledávky jsme zjistili, že o slovesný tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu se jedná ve všech 100 případech, u vzorku z výsledků druhého dotazu se ukázalo, že o tento tvar se nejedná pouze ve čtyřech případech (dotazu totiž odpovídala např. i vyznačená sekvence ve výpovědi *Řekl <bych, že většinu dalo> muzeum pryč*).

¹² Zde jsou frekvenční údaje k uvedeným slovesům (z frekvenčního seznamu vytvořeného nad výsledky obou dotazů popsaných v odd. 3.2, tedy nad 85 051 výskyty): *mocť* 10 392, (*mít* – viz komentář dále v této pozn.), *chtít* 7 122, *být* 6 996, *říct* 4 217, *muset* 1 279.

k tomu, že jsme se ovšem zajímali o uplatnění tvarů 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného plnovýznamových sloves v EPF, uvedený frekvenční seznam jsme procházeli ručně a vybírali z něj ta frekventovaná plnovýznamová slovesa, jejichž lexikální význam připouští performanci. Z vybraných sloves jsme pak zvolili slovesa mluvení s významem konstatování (např. *uvést, dodat, zdůraznit*; srov. odd. 4.1) a slovesa mluvení, která vyjadřují nějaký typ výzvy (např. *doporučovat, radit*; viz odd. 4.2).¹³

Pro každé ze sloves, které jsme zvolili pro podrobnější analýzu, jsme následně v korpusu SYN2005 vyhledali tvary 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu. Pro každé sloveso jsme přitom pracovali se dvěma dílčími dotazy obdobnými těm, které jsme popsali v odd. 3.2: hledali jsme jednak l-ové přičestí příslušného slovesa bezprostředně následované kondicionálovým morfémem *bych* nebo *bychom*, jednak l-ové přičestí téhož slovesa, před nímž kondicionálový morfém *bych* nebo *bychom* předchází ve vzdálenosti až tří slov. Získaná data ukazují, že u většiny probíraných sloves je tvar 1. os. sg. kondicionálu výrazně častější než odpovídající tvar plurálový. Počet nalezených výskytů se pro vybraná slovesa pohyboval v řádu desítek. Všechny výskyty jsme proto mohli analyzovat ručně a zjišťovali jsme, zda jde o hledanou lexii daného slovesa, dále kdy je kondicionálový tvar této lexie užit performativně a jak je v takových případech realizován propoziční obsah.

4 Performativní platnost 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného plnovýznamových sloves

4.1 Kondicionál přítomný v EPF s komunikační funkcí oznámení

4.1.1 Vybraná slovesa s významem konstatování

Ze sloves mluvení s významem konstatování jsme zkoumali jednak tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného slovesa *uvést* jako slovesa mluvení s širokým významem konstatování,¹⁴ jednak kondicionálový tvar sloves mluve-

U slovesa *mít*, které se mezi výsledky vyskytlo 11 583krát, jsme ruční analýzou dvou stovek výpovědí (100 výpovědí náhodně vybraných z výsledku dotazu na l-ové přičestí slovesa *mít* bezprostředně následované *bych* nebo *bychom* a 100 výpovědí náhodně vybraných z výpovědí, v nichž tomuto přičestí ve vzdálenosti až tří slov předchází *bych* nebo *bychom*) zjišťovali, kdy jde o modální *mít* a kdy o *mít* plnovýznamové nebo o *mít* ve verbonominálních predikátech typu *mít chuť* apod. Ve více než 80 % případů jde o modální *mít* (78 % v prvním vzorku, 84 % ve druhém vzorku), ve zbytku případů jde o *mít* nemodální – proto *mít* uvádíme až na druhém místě za slovesem *mocht*.

¹³ Ani u jedné z vybraných skupin však nejde o vyčerpávající seznam sloves, jejichž kondicionálový tvar může popisovanou komunikační funkci plnit. Naším cílem nebylo ani komplexně popsat všechny dílčí komunikační funkce, při jejichž indikaci se může kondicionálový tvar v češtině uplatnit.

¹⁴ Ze sloves mluvení s širokým významem konstatování jsme dále zvažovali zařazení slovesa *říct*. Korpusová data ovšem ukázala, že tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítom-

ní se specifičtějším významem: kondicionálový tvar sloves *dodat, připomenout, poznamenat, zmínit se a zmínit* jako sloves mluvení, jimiž je příslušná informace uváděna jako okrajová, a kondicionálový tvar sloves *zdůraznit a upozornit* jako sloves mluvení, kterými je naopak důležitost uváděné informace podtrhována.¹⁵ Všechna vybraná slovesa jsou dokonavá a odporují tak základnímu předpokladu uváděnému v probíraných lingvistických pracích, totiž že v češtině je performativní užití kompatibilní pouze s nedokonavostí.¹⁶ Chceme-li tedy v tomto oddílu ukázat performativní platnost tvarů 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného uvedených sloves, polemizujeme tím hned se dvěma základní charakteristikami, které jsou performativním tvarům v češtině připisovány (nedokonavost a indikativní tvar). Další rysy, jimiž se slovesné tvary při performativním užití vyznačují, jsme uvedli v odd. 2.4 pod číslicemi (i) až (vii), rysy (v) až (vii) jsme se z výše popsaných důvodů rozhodli nevyužívat.

ného tohoto slovesa nelze – na rozdíl od dalších sloves tohoto oddílu – interpretovat performativně. U zkoumaného tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného tohoto slovesa dochází k nezanedbatelnému sémantickému posunu: tento tvar nevystupuje ve významu „povědět“ (srov. parafrázi této lexie u Lopatkové – Žabokrtského – Kettnerové a kol., 2008, s. 227), ale spíše ve významu „domnívat se, odhadovat, myslet“ (srov. Štícha, 2003, s. 96). Výpovědi jako „*Slyšela jsem startovat auto, podle zvuku bych řekla, že to byl starší typ,“ vypověděla poté ...* (SYN2005) tedy nelze chápat jako funkčně blízké EPF s indikativním tvarem slovesa *říkat* (srov. ... *podle zvuku říkám, že to byl starší typ ...*), ale spíše jako synonymní s výpověďmi se slovesem *domnívat se* (... *podle zvuku se domnívám, že to byl starší typ ...*). Od slovesa *uvést* (i od dalších sloves probíraných v tomto oddílu) se kondicionálový tvar slovesa *říct* liší také tím, že je běžně užíván v záporné podobě, srov. *Z filozofického kurzu nebyla, nikde jsem ji dřív neviděl. „Neřekl bych, že se známe,“ řekl jsem jí* (SYN2005). V těchto výpovědích sledujeme obdobný sémantický posun jako u tvaru kladného.

¹⁵ Vždy jsme se zabývali pouze vybranými lexemi uvedených sloves, a to lexemi s významem mluvení, o jiné významy těchto sloves (ani jejich idiomatická užití) se nezajímáme. U jednotlivých sloves jsme pracovali s lexemi, tak jak jsou vymezeny ve valenčním slovníku M. Lopatkové – Z. Žabokrtského – V. Kettnerové a kol. (2008). Rovněž jsme se nezabývali případy, kdy se sice jednalo o tvar lexie mluvení, ale tento tvar nebyl užit performativně, srov. př. ze SYN2005: *[Jaroslav Boček ... zemřel po delší nemoci v sobotu 15. března.] V květnu bychom si připomněli jedenasedmdesáté narozeniny rodáka z Úlovic na Lounsku – kondicionál slovesa připomenout zde vyjadřuje hypotetičnost, nikoli performativní* (srov. Ševčíková, 2009).

¹⁶ Srov. formulace „performativně užitá ilokuční slovesa mají **zpravidla** formu 1. os. indikativu prezenta; jsou vždy nedokonavá; často se po nich klade výraz *tímto* [...] nemohou mít většinou **zápornou** podobu ...“ (Grepl – Karlík, 1998, s. 436; zvládněno autory) nebo „performativně užitá ilokuční slovesa (i) mají zpravidla formu 1. os. ind. prez.; (ii) často se u nich klade (je použitelný) výraz *tímto* [...]; (iii) nemohou mít většinou zápornou podobu; [...]; (vi) v češtině musejí být nedokonavá ...“ (Grepl v Karlík – Nekula – Pleskalová, 2002, s. 412). Na rozdíl od nedokonavosti jsou ostatní rysy (např. tvar indikativu prezenta nebo nemožnost performativní slovesný tvar negovat) uváděny jako více či méně relativní.

4.1.2 Performativní platnost kondicionálu přítomného zvolených sloves konstatování

Abychom mohli ukázat, že rysy (i) až (iv) platí pro tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného vybraných sloves s významem konstatování, pro každé ze sloves jsme z materiálu vyhledaného v korpusu SYN2005 vybrali jednu výpověď (srov. př. (10) až (17)). V těchto výpovědích je vlastní propoziční obsah vyjádřen buď závislou klauzí, nebo substantivní konstrukcí – pro jednotlivá slovesa volíme výpovědi s takovou realizací propozičního obsahu, která se na základě jazykových dat z korpusu SYN2005 ukázala pro dané sloveso jako častější (podrobněji viz odd. 4.1.3).

- (10) Jako klad bych v první řadě uvedla plynulé začlenění se do pracovního procesu ... (SYN2005)
- (11) Ještě bych ráda dodala, že tvorbou krevních sraženin jsme ohroženi takřka všichni.¹⁷ (SYN2005)
- (12) Rád bych ti připomněl, žeš mi slíbil splnit každé moje přání. (SYN2005)
- (13) Jen tak mimochodem bych rád poznamenal, že svátku matek se zmocnil ekonomický běs. (SYN2005)
- (14) ... na závěr bych se rád zmínil o uplatnění betonu ... (SYN2005)
- (15) V této souvislosti bych zmínil i nabídku zimních zahrad ... (SYN2005)
- (16) Rád bych tady zdůraznil, že jsem na svou současnou funkci hrdý ... (SYN2005)
- (17) Ale rád bych při této příležitosti upozornil, že v našem století doplácíme právě na příliš tolerantní liberalismus ... (SYN2005)

Částice *tímto* (rys (i)) je podle našeho názoru možné doplnit do všech výpovědí (10) až (17). Zatímco vložení této částice do výpovědi (12) se nám jeví jako neproblematické, s výpovědí (10) doplněnou o uvedenou částici bychom se běžně nesetkali, nicméně i u indikativních forem sloves, které jsou běžně chápány jako performativní, se míra přijatelnosti uvedené částice liší. Rysu (ii) vyhovují slovesné tvary ve všech výpovědích (10) až (17): ani v jedné z těchto výpovědí nelze tvaru kondicionálu v případě jeho negování připisovat performativní platnost (ve většině případů je záporná podoba tvaru 1. os. sg. nebo pl.

¹⁷ Adjektivum *rád* se vyskytlo v korpusovém materiálu u všech probíraných sloves s významem konstatování, přičemž ta slovesa, jejichž užitím je podtrhována důležitost uváděného propozičního obsahu, jsou tímto adjektivem doprovázena častěji. Např. kondicionálový tvar slovesa *upozornit* je ze 71 případů, v nichž tomuto tvaru připisujeme performativní platnost, adjektivem *rád* doprovázen v 63 případech (tedy v 89 % performativních užití), oproti tomu kondicionál slovesa *dodat* pouze ve 38 % performativních užití (27 ze 71). Adjektivum *rád* je tedy sice obvyklou součástí zkoumaných EPF s kondicionálovými tvary sloves s významem konstatování a jeho vypuštění z konkrétních korpusových dokladů se často jeví jako rušivé, v materiálu pro každé z analyzovaných sloves se ovšem vždy zároveň vyskytly i doklady bez tohoto adjektiva – adjektivum *rád* proto považujeme pouze za fakultativní modifikaci zkoumaných EPF, nikoli za jejich konstitutivní prvek.

kondicionálu přítomného vůbec těžko představitelná). Za splněný považujeme také rys (iii), tedy nemožnost modifikovat uvedené výpovědi částicemi *patrně, asi* apod. Výpovědi jako *Ještě bych asi ráda dodala, že ...* (ad (11)) sice vyloučit nemůžeme, částice *asi* ovšem performativní platnost kondicionálového tvaru slovesa v takových případech neruší (pouze umocňuje funkci kondicionálu, o které dále hovoříme jako o oslabení asertivity). Pro slovesa ve výpovědích (10) až (17) platí konečně i rys (iv): pro všechna tato slovesa jsme v korpusovém materiálu našli alespoň jeden případ, kdy byl propoziční obsah vyjádřen formou závislé klauze, tato klauze byla vždy uvozena spojkou *že* nebo *aby*. Výjimkou byly pouze dva doklady u slovesa *zmínit se*, v nichž byla závislá klauze uvozena korelativním spojením *o tom, jak* (srov. odd. 4.1.3). Z hlediska slovesa *zmínit se* i z hlediska celé skupiny probíraných sloves se však jedná o případy okrajové. Rysy (i) až (iv), které byly formulovány jako charakteristiky performativních tvarů 1. os. sg. nebo pl. indikativu prézenta nedokonavých sloves, tedy považujeme za platné i pro tvary 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného uvedených dokonavých sloves mluvení s významem konstatování.

Kromě těchto rysů svědčí o performativní platnosti konstrukcí s kondicionálovým tvarem probíraných sloves rovněž funkční blízkost těchto konstrukcí s EPF obsahujícími základní indikativní tvar. Ve výpovědích (10) až (17) je stávající kondicionálový tvar vždy možné nahradit tvarem indikativu prézenta vidového protějšku daného slovesa, aniž by bylo nutné upravovat způsob vyjádření propozičního obsahu nebo blízký kontext (dílní úpravy v bezprostřední blízkosti nahrazovaného slovesného tvaru související např. s postavením klitik nebo vypuštěním adjektiva *rád* jsou však v některých případech potřebné, srov. (12) a (12')) a aniž by se tím v zásadě měnil význam celé výpovědi.

Při pohledu na dvojice (10) a (10') až (17) a (17') je však zřejmé, že k určité „ztrátě“ při takové substituci přece jen dochází: při použití EPF s tvarem kondicionálu je propoziční obsah mluvčím uváděn méně asertivně¹⁸ než v případech, kdy je vyjádřen základní podobou těchto formulí, v jejichž řídící klauzi vystupuje tvar indikativu.¹⁹ Rozdíl mezi základní podobou EPF s indikativním tvarem

¹⁸ V tomto příspěvku používáme výrazy *asertivně, asertivita* zhruba ve významu vymezeném Petráčkovou – Krausem a kol. (1998, s. 74): *asertivita* jako „nenásilné, vlídné, ale pevné, otevřené projevení svého názoru“.

¹⁹ Zvláště u výpovědí (14') a (15') si ovšem nejsme jisti, zda je lze hodnotit jako EPF. Pokud by se o EPF nejednalo (jejich protějšky s kondicionálovými tvary dokonavých sloves *zmínit a zmínit se* uvedené pod čísly (14) a (15) by ovšem za EPF považovány byly), bylo by tuto skutečnost možné interpretovat tak, že tato slovesa nabývají performativní platnosti užitím ve tvaru kondicionálu, že kondicionálový tvar v zásadě rozšiřuje skupinu sloves, které mohou být užita performativně.

Nedokonavá slovesa v ostatních výpovědích ((10') až (13'), (16') a (17')) podle našeho názoru performativní platnost mají, mezi performativně užívanými slovesy mluvení s významem konstatování ovšem zřejmě nepatří mezi vysoce frekventovaná. Např. v seznamu

slovesa a EPF se slovesem ve tvaru kondicionálu přítomného tedy hodnotíme jako rozdíl v síle komunikační funkce; více srov. odd. 4.3.

- (10') Jako klad v první řadě uvádím plynulé začlenění se do pracovního procesu ...
 (11') Ještě dodávám, že tvorbou krevních sraženin jsme ohroženi takřka všichni.
 (12') Připomínám ti, žeš mi slíbil splnit každé moje přání.
 (13') Jen tak mimochodem poznamenávám, že svátku matek se zmocnil ekonomický běs.
 (14') ... na závěr se zmiňuji o uplatnění betonu ...
 (15') V této souvislosti zmiňuji i nabídku zimních zahrad ...
 (16') Zdůrazňuji tady, že jsem na svou současnou funkci hrdý ...
 (17') Ale při této příležitosti upozorňuji, že v našem století doplácíme právě na příliš tolerantní liberalismus ...

Tabulka 1 – Kvantitativní údaje ke slovesům s významem konstatování, jejichž tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného přepisujeme performativní platnost (na základě korpusu SYN2005).²⁰

Sloveso	Počet tvarů 1. os. sg. a pl. kond. (z toho tvarů sg.)	Počet perform. forem mezi tvarů v předchozím sloupci	Počet tvarů 1. os. sg. a pl. ind. prez. (z toho tvarů sg.)	Lemma vidového protějšku; počet tvarů 1. os. sg. a pl. ind. prez. (z toho tvarů sg.)
<i>uvést</i>	79 (70)	45 [~57 %]	1 016 (314)	<i>uvádět</i> 1 045 (339)
<i>dodat</i>	120 (116)	71 [~59 %]	157 (81)	<i>dodávat</i> 267 (159)
<i>připomenout</i>	61 (51)	55 [~90 %]	316 (131)	<i>připomínat</i> 532 (321)
<i>poznamenat</i>	22 (19)	14 [~64 %]	42 (42)	<i>poznamenávat</i> 38 (30)
<i>zmínit se</i>	21 (20)	20 [~95 %]	<i>zmínit (se)</i> ²¹ 327 (141)	<i>zmiňovat (se)</i> 155 (103)
<i>zmínit</i>	18 (18)	17 [~94 %]	<i>zmínit (se)</i> 327 (141)	<i>zmiňovat (se)</i> 155 (103)
<i>zdůraznit</i>	64 (62)	60 [~94 %]	82 (7)	<i>zdůrazňovat</i> 267 (205)
<i>upozornit</i>	85 (67)	71 [~84 %]	131 (44)	<i>upozorňovat</i> 437 (240)

sloves, která jsou k explicitní indikaci oznamovací komunikační funkce v češtině užívána (Hirschová, 1988a, s. 26nn.), lze nalézt pouze nedokonavý protějšek jediného z probíraných sloves, slovesa *upozornit*. Podobně mezi slovesy „výrazně performativními“ (jedná se o performativa zastoupená v seznamu 300 nejvíce frekventovaných českých sloves) uvádějí Daneš – Hlavsa a kol. (1987, s. 175) ze sloves s významem konstatování slovesa *tvrdit*, *prohlásit* a *přiznat*, ani jedno ze zde zkoumaných sloves se v tomto seznamu neobjevuje.

²⁰ Pro srovnání uvádíme vedle údajů pro tvary kondicionálu přítomného (2. a 3. sloupec) také údaje pro indikativní tvary jednotlivých sloves a jejich vidových protějšků: ve 4. sloupci je uveden počet tvarů 1. os. sg. a pl. indikativu přezenta příslušného slovesa, v 5. sloupci lemma vidového protějšku zkoumaného slovesa a počet forem 1. os. sg. a pl. indikativu přezenta tohoto slovesa. Pro údaje ve 4. ani 5. sloupci jsme nezjišťovali, jaký podíl mají performativní tvary a jak často jde o užití neperformativní.

²¹ Dotazy popsanými v odd. 3.3 jsme našli jak kondicionálové tvary slovesa *zmínit se*, tak slovesa *zmínit* (pracujeme s nimi jako se dvěma slovesy – srov. Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová a kol., 2008, s. 369). Pro indikativní tvary těchto sloves a jejich vidových protějšků jsme nalezli doklady netřídili na ty, které se vztahují ke slovesu *zmínit se* / *zmiňovat se* a které ke slovesu *zmínit* / *zmiňovat*, ve sloupci 4 a 5 proto uvádíme stejné (souhrnné) údaje v řádku slovesa *zmínit se* i *zmínit*.

4.1.3 Realizace propozičního obsahu ve zkoumaných EPF

Mezi doklady, které jsme pro každé sloveso získali z korpusu SYN2005 na základě dvou dotazů popsaných v odd. 3.3, jsme nejprve identifikovali ty, v nichž je kondicionálový tvar použit performativně: u jednotlivých sloves se jedná o 57 až 95 % vyhledaných dokladů (srov. 2. a 3. sloupec tab. 1). V korpusových dokladech, v nichž jsme tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného připsali performativní funkci, je propoziční obsah realizován především dvěma způsoby, závislou klauzí a substantivní konstrukcí. Pro každé ze zkoumaných sloves korpusový materiál doložil obě možnosti, i když v různém poměru (srov. tab. 2).

Závislou klauzí jako základním způsobem ztvárnění propozičního obsahu v EPF je propoziční obsah realizován ve většině korpusových dokladů pro sloveso *dodat, připomenout, poznamenat, upozornit a zdůraznit*. Jedná se přitom většinou o závislé klauze uvozené spojkou *že* (srov. př. (11) až (13), (16) a (17)). Závislá klauze uvozená spojkou *aby* byla po jednom případě zastoupena v dokladech se slovesem *dodat, připomenout a upozornit* (srov. (18)). Jako méně častý způsob vyjádření propozičního obsahu se závislá klauze vyskytla u sloves *uvést a zmínit a zmínit se* – u prvních dvou byla vždy uvozena spojkou *že*, u slovesa *zmínit se* byla jedna ze tří doložených závislých klauzí uvozena spojkou *že*, další dvě korelativním spojením *o tom, jak* (srov. př. (19)).

Tabulka 2 – Způsob vyjádření propozičního obsahu v EPF, v nichž jsou performativně užity tvary kondicionálu přítomného vybraných sloves konstatování.

Způsob vyjádření propozičního obsahu	závislou klauzí se spojkou <i>že</i>	závislou klauzí se spojkou <i>aby</i>	závislou klauzí s korelativním spojením <i>o tom, jak</i>	substantivní konstrukcí	asyndeticky připojenou klauzí nebo klauzí, do níž je performativní tvar vložen jako vsuvka
Sloveso					
<i>uvést</i>	9			36	
<i>dodat</i>	44	1		8	18
<i>připomenout</i>	31	1		23	
<i>poznamenat</i>	13			1	
<i>zmínit se</i>	1		2	17	
<i>zmínit</i>	1			16	
<i>zdůraznit</i>	40			17	3
<i>upozornit</i>	38	1		32	

Vyjádření propozičního obsahu substantivní konstrukcí (počítáme sem i zájmena) převažuje nad závislou klauzí v korpusovém materiálu pro slovesa *uvést a zmínit se i zmínit*. Za vyjádření propozičního obsahu substantivní kon-

strukcí však považujeme nejen deverbativní nebo dějová substantiva jakožto nominalizovaná vyjádření slovesných dějů (srov. *začlenění se, uplatnění a nabídka* v př. (10), (14) a (15)), ale také substantiva jiná, srov. př. (20) až (22). Jsme si vědomi toho, že zvláště substantiva jako *příklad* (dále např. *věc, záležitost*) vlastní propoziční obsah nevyjadřují, ve výpovědi však podle našich pozorování fungují jako odkaz k dalšímu kontextu (zpravidla jde o formálně samostatné výpovědi), který za vyjádření propozičního obsahu jistě považován být může. Ačkoli by bylo užitečné rozlišovat případy s deverbativními a dějovými substantivy od případů s jinými substantivy, v tomto příspěvku tak nepostupujeme.

Sloveso *uvést* bylo v analyzovaném materiálu – při vyjádření propozičního obsahu substantivem i při jeho ztvárnění závislou klauzí – často doprovázeno příslovečným určením s významem účelovým nebo s významem přirovnání, př. *pro ilustraci, pro objasnění, jako příklad, jako protiargument*. V případech výpovědí, v nichž byl propoziční obsah realizován akuzativním substantivem, chceme upozornit na následující souvislost: Pokud se v takových výpovědích toto příslovečné určení nevyskytovalo, substantivum *příklad* (*důvod* apod.) mělo akuzativní tvar a ve výpovědi sloužilo vlastně pouze jako odkaz k vlastnímu propozičnímu obsahu (tedy konkrétnímu příkladu, důvodu apod.), který je uveden v dalších, nejčastěji formálně samostatných výpovědích, srov. (22). Oproti tomu, pokud se v těchto výpovědích příslovečné určení s významem přirovnání vyskytlo, bylo jádrem tohoto příslovečného určení právě substantivum typu *příklad, důvod* apod. a propoziční obsah byl vyjádřen deverbativním nebo dějovým substantivem v akuzativu (př. (23)).

Okrajově byl vlastní propoziční obsah u probíraných sloves ztvárněn jinak než závislou klauzí nebo substantivem. Případy, kdy byl propoziční obsah vyjádřen asyndeticky připojenou klauzí (k níž v klauzi s performativním tvarem slovesa nebylo odkázáno) nebo kdy byl kondicionálový tvar slovesa vložen jako komentářová vsuvka do výpovědi ztvárňující propoziční obsah, se vyskytly v korpusových dokladech pro sloveso *dodat a zdůraznit*, srov. př. (24) a (25). Zastoupení jednotlivých způsobů ztvárnění propozičního obsahu v analyzovaném korpusovém materiálu je shrnuto v tab. 2.

- (18) Rádi bychom však připomněli rodičům, aby byli na své děti opatrní ... (SYN2005)
 (19) Teď bych se rád zmínil jen o tom, jak jsme drama jednou hráli ... (SYN2005)
 (20) Rád bych také zmínil dílo Alana Mooreheada The Villa Diana ... (SYN2005)
 (21) Rád bych dodal ještě jednu věc: když Ústavní soud projednával žádost ... (SYN2005)
 (22) Nyní bych uvedl malý příklad ze života. [Když mi bylo mezi šestnácti a sedmnácti lety, dostal jsem se ve svém literárním tápání pod dosti velký vliv surrealismu.]²² (SYN2005)
 (23) Jako příklad bych uvedl materiálně-technické zásobování ... (SYN2005)

²² V hranatých závorkách uvádíme (předcházející nebo následující) kontext příkladové věty.

- (24) K tomu bych rád za sebe dodal: Žádostí o výstavy máme hodně, vždycky vybereme jen to, co se nám zdá dobré a pro dané místo vhodné. (SYN2005)
- (25) Ale to, co se nám – dodal bych – určitě nedaří, je poznání, jak právě soukromé vlastnictví a podnikání svou mocí a vlivem utváří mravní řád k obrazu svému. (SYN2005)

4.2 Kondicionál přítomný v EPF s komunikační funkcí některých typů výzvy

4.2.1 Analyzovaná slovesa

V tomto oddílu se zabýváme tvary 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného sloves *doporučit*, *doporučovat*, *navrhnout*, *navrhovat*, *poradit*, *radit* a *nabídnout*. Ke slovesům analyzovaným v předchozím oddílu mají tato slovesa blízko svým lexikálním významem: většina z nich je alespoň v některém ze svých významů řazena ke slovesům mluvení.²³ Zatímco však v předchozím oddílu šlo o slovesa mluvení s významem konstatování, slovesa tohoto oddílu vyjadřují doporučení, návrh, radu nebo nabídku, kterou mluvčí předkládá svému komunikačnímu partnerovi.²⁴

Zaměříme-li se na vidovou charakteristiku sloves probíraných v tomto oddílu, s výjimkou dokonavého slovesa *nabídnout*, u jehož vidového protějšku nelze tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného připisovat performativní platnost, se na výstavbě EPF podílejí kondicionálové tvary jak dokonavých podob těchto sloves, tak i jejich podob nedokonavých (*doporučil bych vám / doporučoval bych vám*, *navrhl bych vám / navrhoval bych vám*, *poradil bych vám / radil bych vám*).

4.2.2 Performativní platnost kondicionálu přítomného vybraných sloves s výzovými významy

Abychom ukázali, že v souvislosti s uvedenými kondicionálovými tvary o performativnosti hovoříme oprávněně, aplikujeme na výpovědi obsahující tyto tvary kritéria (i) až (iv) uvedená v odd. 2.4. Rysy (i) až (iv) ověřujeme (podobně jako v odd. 4.1.2) na výpovědích z korpusu SYN2005, propoziční obsah je

²³ U sloves *doporučit / doporučovat*, *navrhnout / navrhovat*, *poradit* a *radit* identifikují Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová a kol. (2008, s. 58, 119, 164, 214) vždy dvě lexie, ke slovesům mluvení řadí první z nich (v tomto příspěvku se zabýváme oběma lexemi sloves *doporučit / doporučovat*, u sloves *navrhovat / navrhnout*, *poradit* a *radit* právě pouze první lexii). Sloveso *nabídnout*, které do tohoto oddílu řadíme spíše okrajově, tito autoři považují za sloveso výměny.

²⁴ V tomto příspěvku hovoříme pro jednoduchost o nabídce jako o jednom typu výzvy, ačkoli např. Daneš – Hlavsa – Grepl (1987, s. 349) nabídku jako typ výzvové / žádací komunikační funkce nechápou (nabídku popisují v rámci komunikačních funkcí námitky, nesouhlasu, protestu, ohrazení a odmítnutí jako funkcí výpovědi, jimiž mluvčí reaguje na nějaký názor, návrh apod.). Oproti tomu např. Hirschová (1988a, s. 69nn.) řadí sloveso *nabízet* mezi performativa „závazkově direktivní“.

v jednotlivých výpovědích realizován tak, jak je to u zkoumaného kondicionálového tvaru jednotlivých sloves nejčastější, srov. (26) až (32).

- (26) Doporučila bych poradu s odborníkem. (SYN2005)
- (27) Doporučoval bych zavést v naší domácnosti jistá úsporná opatření. (SYN2005)
- (28) Protože Dítě a Oskarovi skončilo stavební spoření, navrhl bych kombinaci hypotečního úvěru a stavebního spoření. (SYN2005)
- (29) Já bych proto navrhoval, abychom ho na hradě udělali správcem. (SYN2005)
- (30) Ostatním bych ještě poradila, aby neměli obavy z procesu schvalování vlastních modelů Českou národní bankou ... (SYN2005)
- (31) Nechci a nemám právo vás zdržovat, ale radil bych vám, abyste počkal do zítra ... (SYN2005)
- (32) Konkrétně bych vám rád nabídl svůj politický vliv výměnou za vaše znalosti...²⁵ (SYN2005)

Rys (i), tj. možnost doplnění částice *tímto*, je teoreticky splněn ve všech výpovědích (26) až (32), v běžné komunikace se výsledné výpovědi ovšem nejspíše neuplatní. Rys (ii) nesplňují slovesa *doporučovat* a *radit*, o performativním užití záporného kondicionálového tvaru je možné uvažovat také u slovesa *doporučit* – s těmito výjimkami však počítají všechny probírané práce (srov. např. Daneš – Hlavsa – Grepl, 1987, s. 316; k záporným tvarům srov. odd. 4.2.3). Výpovědi (26) až (32) vyhovují podle našeho názoru i rysu (iii). Pokud se ve výpovědích s kondicionálovým tvarem, který interpretujeme performativně, jistotně modalitní výraz typu *patrně, asi* vyskytne (např. ad (26): *Asi bych doporučila poradu s odborníkem*), chápeme ho pouze jako prostředek dalšího oslabení direktivnosti dané výpovědi (viz dále).²⁶ Splněn je také rys (iv): propoziční obsah byl formou závislé klauze alespoň v jednom případě z analyzovaných korpusových dokladů vyjádřen u každého ze sloves, vždy se jednalo o závislou klauzi uvozenou spojkou *aby* nebo *že*. Pouze v jediném případě u slovesa *doporučit* a ve dvou případech u slovesa *poradit* se objevila závislá klauze uvozená spojkou *ať* – z hlediska těchto sloves a především z hlediska celé skupiny zkoumaných sloves jde o případy okrajové. Rysy (i) až (iv) tedy považujeme za platné i pro tvary 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného sloves *doporučit, doporučovat, navrhnout, navrhovat, poradit, radit a nabídnout*.

²⁵ V korpusovém materiálu pro slovesa s výzvoými významy jsme se s adjektivem *rád* setkali jen zřídka. Kondicionálový tvar sloves *doporučovat, navrhovat a radit* nebyl při performativním užití doprovázen tímto adjektivem ani jednou, kondicionál slovesa *doporučit* čtyřikrát (tedy ve 3 % performativních užití tohoto tvaru), kondicionál slovesa *poradit* v jediném případě (13 % performativních užití), kondicionál slovesa *navrhnout* třikrát (16 % performativních užití), nejčastěji se pak vyskytlo s kondicionálem slovesa *nabídnout* (12 případů, tj. ve 39 % performativních užití). Vidíme zde korelaci s vidovou charakteristikou jednotlivých sloves: adjektivum *rád* doprovází performativně užitě tvary pouze sloves dokonavých.

²⁶ Funkce částice *asi* ve zkoumaném typu výpovědi bude zřejmě souviset i s jejím umístěním (srov. *Asi bych doporučila poradu s odborníkem* vs. *Doporučila bych asi poradu s odborníkem*). Tyto souvislosti v tomto příspěvku nerozebíráme.

Performativní platnost kondicionálových forem uvedených sloves vedle prověřovaných rysů dále dokládá také funkční podobnost mezi konstrukcemi s těmito tvary a odpovídajícími EPF obsahujícími základní indikativní tvar. Tvar kondicionálu přítomného lze ve výpovědích (26) až (32) nahradit tvarem indikativu prézenta, u dokonavých sloves přítom musí jít o indikativní tvar nedokonavého protějšku (srov. (26') až (32')).²⁷ Při takové substituci není podle našeho názoru třeba upravovat ani vyjádření propozičního obsahu, ani blízký kontext, význam celé výpovědi se v zásadě nemění. K jistému posunu však – stejně jako při provádění uvažované substituce u výpovědi v odd. 4.1 – dochází z hlediska síly komunikační funkce. Užití kondicionálového tvaru uvedených sloves v EPF namísto základního tvaru indikativního interpretujeme jako oslabení ztvárňované komunikační funkce, u sloves tohoto oddílu tedy jako oslabení direktivnosti, s níž mluvčí své doporučení, návrh, radu nebo nabídku předkládá.

(26') Doporučuji poradu s odborníkem.

(27') Doporučuji zavést v naší domácnosti jistá úsporná opatření.

(28') ... navrhuji kombinaci hypotečního úvěru a stavebního spoření.

(29') Já proto navrhuji, abychom ho nahradě udělali správcem.

(30') Ostatním ještě radím, aby neměli obavy ...

(31') ... radím vám, abyste počkal do zítřka ...

(32') Konkrétně vám nabízím svůj politický vliv výměnou za vaše znalosti ...

4.2.3 Performativní platnost záporných kondicionálových tvarů analyzovaných sloves

U sloves *doporučit*, *doporučovat* a *radit* se v EPF vedle kladného tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného uplatňuje i odpovídající záporný tvar. Užitím EPF se záporným kondicionálovým tvarem těchto sloves (tedy např. *nedoporučil bych / nedoporučoval bych / neradil bych ti, aby ...*) mluvčí doporučuje či radí adresátovi, co nemá dělat,²⁸ srov. př. (33) až (35). V korpusu SYN2005

²⁷ Na rozdíl od sloves konstatování, jejichž kondicionálovým tvarům v performativním užití jsme se věnovali v odd. 4.1, patří slovesa probíraná v odd. 4.2 z hlediska performativ užívaných pro indikaci příslušné komunikační funkce (zde funkce výzvové) ke slovesům centrálním. Všechna probíraná slovesa (v případech dokonavých pak jejich nedokonavé protějšky) nalezneme mezi performativy, které probírá Hirschová (1988a, s. 45nn.).

²⁸ Uplatnění záporu u performativně užitých indikativních tvarů nedokonavých sloves analyzuje Hirschová (1988b). Ze sloves, jejichž kondicionálový tvar probíráme v tomto příspěvku v odd. 4.2, se Hirschová zabývá zápořem u performativních indikativních tvarů sloves *doporučovat* a *radit*, ze sloves z odd. 4.1 uvádí nedokonavý protějšek námi probíraného slovesa *upozornit* (*neupozorňuji vás, že ...*). Záporné tvary 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného slovesa *upozornit* i *upozorňovat* (tj. *neupozornil bych, neupozornili bychom, neupozorňovala bych* atd.) jsou však v korpusu SYN2005 doloženy pouze několika výskyty, v žádném z nich nemají tyto tvary performativní platnost.

jsme pro sloveso *doporučit* našli pouze sedm performativních záporných kondicionálových tvarů oproti 118 kladným tvarům s performativní interpretací, u slovesa *doporučovat* byl poměr performativních záporných a kladných tvarů 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného 37:98, u slovesa *radit* pak 42:69. Stojí za pozornost, že v případě záporných podob sloves *doporučit* a *radit* počet tvarů 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného dokonce převyšuje počet tvarů 1. os. sg. nebo pl. indikativu přezenta (*neradil bych ti, aby ...* se tedy užívá častěji než *neradím ti, aby ...*), u kladných podob všech sloves analyzovaných v tomto oddílu se s převahou kondicionálových tvarů nad tvary indikativními setkáváme pouze u slovesa *doporučit* (srov. 3. a 4. sloupec tab. 3), u sloves s významem konstatování analyzovaných v odd. 4.1 ani v jednom případě (srov. 3. a 4. sloupec tab. 1). Dále v tomto příspěvku hovoříme o záporných tvarech těchto sloves pro jednoduchost jako o tvarech sloves *nedoporučit*, *nedoporučovat* a *neradit*.

- (33) Podle zkušeností v zastupitelstvu města Brna bych nedoporučil volit Jarmilu Horovou. (SYN2005)
- (34) Rozhodně bych vám nedoporučoval, abyste se tady něčeho dotýkala, Rito Sergejevno. (SYN2005)
- (35) Neradil bych vám, příteli, abyste si to myslel. (SYN2005)

4.2.4 Realizace propozičního obsahu ve zkoumaných EPF

Při analýze korpusového materiálu s tvary 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného sloves s výzvoými významy jsme postupovali stejně jako u sloves s významem konstatování (srov. odd. 4.1.3). Mezi vyhledanými doklady jsme nejprve identifikovali ty, v nichž lze sledovanému tvaru připsat performativní platnost: jako EPF bylo možné interpretovat pouze 33 % dokladů nalezených pro sloveso *poradit*, u slovesa *doporučit* se oproti tomu jednalo o 96 % dokladů a u slovesa *doporučovat* o 99 % dokladů, u tvarů sloves *nedoporučovat* a *neradit* jsme performativní platnost připsali dokonce všem nalezeným dokladům, srov. tab. 3 (sloupec 2 a 3).

Vlastní propoziční obsah výzvoých EPF byl při performativní platnosti kondicionálových forem probíraných sloves vyjádřen závislou klauzí, substantivem (popř. zájmenem) v akuzativu nebo infinitivní konstrukcí (srov. tab. 4). První možnost je v analyzovaném korpusovém materiálu doložena u všech probíraných sloves s výjimkou slovesa *nedoporučit*. V naprosté většině případů byly závislé klauze uvozeny spojkou *aby* (srov. př. (29) až (31), (34) a (35)), pouze ve dvou klauzích po slovese *navrhovat* a v jedné klauzi po slovese *nabídnout* jsme se setkali se spojkou *že* (př. (36)), spojkou *ať* byly uvozeny dvě závislé klauze v EPF se slovesem *poradit* a jedna klauze v EPF se slovesem *doporučit* (př. (37)). Vyjádření propozičního obsahu formou závislé klauze převažuje nad ostatními realizacemi pouze u sloves *navrhovat*, *poradit* a *radit*.

Tabulka 3 – Kvantitativní údaje ke slovesům s významem výzvy, jejichž tvaru 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného připisujeme performativní platnost (na základě korpusu SYN2005). Pro srovnání uvádíme vedle údajů pro tvary kondicionálu přítomného (sloupec 2 a 3) také údaje pro indikativní tvary jednotlivých sloves (sloupec 4) a jejich vidových protějšků (sloupec 5).²⁹ Pro údaje ve 4. ani 5. sloupci jsme podíl performativních forem nezjišťovali.

Sloveso	Počet tvarů 1. os. sg. a pl. kond. (z toho tvarů sg.)	Počet per-form. forem mezi tvary v předchozím sloupci	Počet tvarů 1. os. sg. a pl. ind. prez. (z toho tvarů sg.)	Lemma vidového protějšku; počet tvarů 1. os. sg. a pl. ind. prez. (z toho tvarů sg.)
<i>doporučit</i>	123 (115)	118 [~96 %]	56 (27)	
<i>nedoporučit</i>	10 (8)	7 [~70 %]	4 (4)	
<i>doporučovat</i>	99 (94)	98 [~99 %]	1 512 (737)	
<i>nedoporučovat</i>	37 (35)	37 [~100 %]	170 (105)	
<i>navrhnout</i>	42 (36)	19 [~45 %]	111 (77)	
<i>navrhovat</i>	40 (37)	38 [~95 %]	615 (456)	
<i>poradit</i>	24 (3)	8 [~33 %]	283 (125)	
<i>radit</i>	75 (71)	69 [~92 %]	330 (249)	
<i>neradit</i>	42 (42)	42 [~100 %]	33 (28)	
<i>nabídnout</i>	48 (38)	31 [~65 %]	274 (74)	<i>nabízet</i> 850 (239)

Akuzativním substantivem (zájmenem) byl propoziční obsah realizován v korpusových dokladech pro všechna slovesa s výjimkou slovesa *poradit*. Tato forma ztvárnění propozičního obsahu dominuje u sloves *doporučit*, *nedoporučit*, *nedoporučovat*, *navrhnout*, *neradit*³⁰ a *nabídnout* (srov. (26), (28) a (32)). Mezi vyjádření propozičního obsahu substantivem počítáme jak případy s deverbativními nebo dějovými substantivy (srov. př. (26)), tak případy se substantivy jinými, srov. př. (38) a (39). Tyto i další korpusové doklady by bylo možné chápat jako výpovědi s elidovaným infinitivem a počítat je mezi případy, kdy je propoziční obsah vyjádřen infinitivní konstrukcí (srov. (38') a (39')). Takto ale nepostupujeme a tyto doklady řadíme k případům substantivní realizace propozičního obsahu.

Infinitivní realizace propozičního obsahu byla doložena pro všechna slovesa s výjimkou sloves *navrhnout* a *nabídnout* (srov. (27) a (33)), nad ostatními způsoby však převažuje jedině u slovesa *doporučovat*.

²⁹ Pátý sloupec je vyplněn pouze u slovesa *nabídnout*. Vidovým protějškem sloves *doporučit* / *nedoporučit*, *navrhnout* a *poradit* (resp. *doporučovat* / *nedoporučovat*, *navrhovat* a *radit*) jsou věnovány zvláštní řádky. Vidový protějšek slovesa *neradit* neuvádíme proto, že u jeho indikativního tvaru nelze uvažovat o performativním užití.

³⁰ U slovesa *neradit* se většinou jednalo o ustálenou konstrukci *To bych ti / vám neradil*, propoziční obsah v takových případech vyjadřovala zpravidla předcházející výpověď.

Kromě uvedených tří způsobů byl propoziční obsah v EPF s kondicionálovými tvary probíraných sloves s výzvodnými významy vyjádřen také asyndeticky připojenou klauzí: jednalo se o dva případy u slovesa *doporučit* a o jeden případ u slovesa *radit*, srov. (40). Způsob vyjádření propozičního obsahu u jednotlivých sloves tohoto oddílu shrnuje tab. 4. Pro podrobnější analýzu vlastností kondicionálových tvarů sloves s výzvodnými významy probíraných v odd. 4.2 i sloves s významem konstatování, kterým jsme se věnovali v odd. 4.1, srov. Ševčíková (2009).

- (36) Navrhovala bych, že mu dáš šest řad ... (SYN2005)
 (37) Ale pro jistotu bych jim doporučila, ať se věci zabývají v gumových rukavičkách. (SYN 2005)
 (38) ... doporučoval bych vám výšku třiatřicet tisíc stop. (SYN2005)
 (38') ... doporučoval bych vám dosáhnout výšku třiatřicet tisíc stop.
 (39) Dnes bych doporučil mořského okouna ... (SYN2005)
 (39') Dnes bych doporučil dát si mořského okouna ...
 (40) V tomto případě bych policii radil – studujte charakter. (SYN2005)

Tabulka 4 – Způsob vyjádření propozičního obsahu v EPF, v nichž jsou performativně užity tvary kondicionálu přítomného vybraných sloves s výzvodnými významy.

Způsob vyjádření propozičního obsahu Sloveso	závislou klauzí se spojkou <i>aby</i>	závislou klauzí se spojkou <i>že</i>	závislou klauzí se spojkou <i>ať</i>	substantivní konstrukcí	infinitivní konstrukcí	asyndeticky připojenou klauzí
<i>doporučit</i> <i>nedoporučit</i>	27		1	62 5	26 2	2
<i>doporučovat</i> <i>nedoporučovat</i>	18 6			37 22	43 9	
<i>navrhnout</i>	6			13		
<i>navrhovat</i>	16	2		9	11	
<i>poradit</i>	4		2		2	
<i>radit</i> <i>neradit</i>	43 5			9 27	16 10	1
<i>nabídnout</i>		1		30		

4.3 EPF s tvarem kondicionálu přítomného jako způsob oslabení komunikační funkce a alternativní konstrukce

Jak jsme již uvedli, EPF, v jejichž řídicí klauzi vystupuje tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného, chápeme jako zdvořilejší varianty základní podoby EPF, v nichž je užito tvaru 1. os. sg. nebo pl. indikativu přezenta; tvar kondicionálu přítomného v EPF interpretujeme jako prostředek oslabující explikovanou komunikační funkci. Užitím EPF s kondicionálovým tvarem slovesa s významem konstatování (srov. odd. 4.1) byl tedy podle našeho názoru pro-

poziční obsah oznámen méně asertivně než pomocí EPF s indikativním tvarem příslušného slovesa. Pomocí EPF s kondicionálovým tvarem slovesa s výzovým významem (odd. 4.2) předložil mluvčí propoziční obsah (své doporučení, radu apod.) adresátovi méně direktivně než pomocí EPF s indikativem daného slovesa.

EPF s tvarem kondicionálu přítomného je ovšem pouze jednou z možností, jak komunikační funkci oslabit a přitom se nevzdat explicitní indikace komunikační funkce dané výpovědi. Jako další možné alternativy jsou v češtině užívány např. primárně rovněž souvětne konstrukce, v nichž je pozice predikátu řídicí klauze obsazena tvarem 1. os. sg. nebo pl. indikativu přezenta nebo kondicionálu přítomného modálního slovesa *chtít* ve spojení s infinitivem dokonavého slovesa s významem konstatování nebo výzvy (srov. (41) jako alternativu k př. (10), př. (42) jako alternativu k př. (28)). V těchto případech ovšem slovesem *chtít* není vyjadřován pouhý záměr mluvčího realizovat činnost označenou infinitivem, mluvčí tuto činnost pronesením příslušné výpovědi přímo realizuje a jde tedy stejně jako u kondicionálových tvarů plnovýznamových sloves v analyzovaných EPF o užití performativní.

Jako další alternativu k analyzovaným EPF s kondicionálovými tvary můžeme uvést konstrukce obsahující tvar 1. os. sg. nebo pl. indikativu přezenta nebo kondicionálu přítomného slovesa *dovolit si* (příp. dalších sloves s obdobným významem) ve spojení s infinitivem dokonavého slovesa s významem konstatování nebo výzvy (př. (43) a (44)). I když konstrukce se slovesem *chtít i dovolit si* uvádíme jako alternativy pro EPF jak s komunikační funkcí oznámení, tak s komunikační funkcí probíraných typů výzvy, pro vyjádření oznamovací komunikační funkce jsou zřejmě užívány častěji než při vyjadřování funkce výzvy.³¹

Uvedené alternativní konstrukce – jejich výčet zdaleka není vyčerpávající – se i mezi sebou navzájem zřejmě liší silou komunikační funkce (stupněm asertivity nebo direktivnosti). Pokud bychom chtěli probrané konstrukce seřadit podle síly komunikační funkce, za nejpřímější způsob bychom považovali EPF se základním indikativním tvarem, pořadí zdvořilejších způsobů vyjádření (EPF

³¹ Uvedeným alternativním konstrukcím se slovesem *chtít* jsou významově vůbec nejbližší ty EPF s kondicionálovým tvarem sloves konstatování, v nichž je přítomno adjektivum *rád*. Kondicionál (popř. indikativ) slovesa *chtít* konkuruje spojení kondicionálu plnovýznamových sloves s adjektivem *rád* i v běžném modálním užití. Srov. příklad *Za prvé bych rád uvedl, že teorie o záhubě dinosaurů v důsledku dopadu velkého meteoru má vážné slabiny* (SYN2005), kde spojení *bych rád uvedl* (i jeho alternativě se slovesem *chtít*, srov. *Za prvé bych chtěl / chci uvést, že teorie ...*) připisujeme performativní platnost, oproti následujícímu příkladu, v němž spojení *rád bych upozornil* (popř. *chtěl bych / chci upozornit*) interpretujeme jako vyjádření vůle mluvčího (tedy nikoli performativně): [*Jeho nedbalá práce začíná negativně ovlivňovat i moji práci.*] *Rád bych na tuto skutečnost upozornil nadřazeného, ale nevím jak* (SYN2005).

s kondicionálovým tvarem a uvedenými konstrukcemi se slovesem *chtít a dovolit si*) není zcela jasné. Jako obecnější princip můžeme uvést, že konstrukce s kondicionálem vždy pocítujeme jako zdvořilejší než odpovídající konstrukce s tvary indikativními, tedy např. *chtěl bych uvést* jako zdvořilejší než *chci uvést*.

- (41) Jako klad *chci / bych chtěla* v první řadě uvést plynulé začlenění se do pracovního procesu ...
- (42) ... *chci / chtěl bych* navrhnout kombinaci hypotečního úvěru a stavebního spoření.
- (43) Jako klad *si dovolím / bych si dovolila* v první řadě uvést plynulé začlenění se do pracovního procesu ...
- (44) ... *dovolím si / dovolil bych si* navrhnout kombinaci hypotečního úvěru a stavebního spoření.

5 Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo ukázat, že se – oproti rozšířenému lingvistickému názoru – jako součást EPF uplatňuje nejen tvar 1. os. sg. nebo pl. indikativu prezenta nedokonavých sloves, ale běžně také tvar 1. os. sg. nebo pl. kondicionálu přítomného, a to jak sloves nedokonavých, tak dokonavých. Zaměřili jsme se na kondicionál přítomný několika sloves konstatování v EPF s komunikační funkcí oznámení a na kondicionálové tvary několika sloves s výzvovery, které se uplatňují v EPF vyjadřujících některé typy výzvy.

Na konkrétních korpusových dokladech jsme ukázali, že ve tvaru kondicionálu přítomného jsou performativně užívána nedokonavá slovesa, jejichž indikativní tvar je jako performativní běžně interpretován (př. *doporučoval bych / doporučuji ti tu smlouvu nepodepisovat*), často však také dokonavé protějšky těchto sloves (př. *doporučil bych ti tu smlouvu nepodepisovat*), někdy dokonce pouze dokonavé podoby těchto sloves, zatímco kondicionál nedokonavých protějšků performativní užití vylučuje (srov. *nyní bych uvedl / #nyní bych uváděl pár příkladů z praxe*). Užití kondicionálového tvaru v EPF místo základního tvaru indikativního jsme interpretovali jako oslabení vyjadřované komunikační funkce: u sloves s významem konstatování jsme hovořili o oslabení asertivity (oslabení oznamovací funkce), u sloves s výzvovery o oslabení direktivnosti (oslabení výzvovery funkce).

LITERATURA

AUSTIN, J. L. (1975): *How to Do Things with Words*. Second Edition. Cambridge: Harvard University Press.

DANEŠ, F. (1973): Verba dicendi a výpovědní funkce. *Acta Universitatis Carolinae – Slavica Pragensis*, 14, s. 115–124.

- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M. (eds.) (1987): *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. a kol. (1987): *Větné vzorce v češtině*. Druhé, opravené vydání. Praha: Academia.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- HAIJČ, J. – PANEVOVÁ, J. – HAJIČOVÁ, E. – SGALL, P. – PAJAS, P. – ŠTĚPÁNEK, J. – HAVELKA, J. – MIKULOVÁ, M. – ŽABOKRTSKÝ, Z. – ŠEVČÍKOVÁ-RAZÍMOVÁ, M. (2006): *Prague Dependency Treebank 2.0*. Philadelphia: Linguistic Data Consortium.
- HIRSCHOVÁ, M. (1988a): *Česká verba dicendi v performativním užití*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- HIRSCHOVÁ, M. (1988b): Uplatňování negace ve výpovědích s performativní platností. *Slovo a slovesnost*, 49, s. 101–110.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- LOPATKOVÁ, M. – ŽABOKRTSKÝ, Z. – KETTNEROVÁ, V. a kol. (2008): *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. a kol. (1998): *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.
- ŠEVČÍKOVÁ, M. (2009): *Funkce kondicionálu z hlediska významové roviny*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- ŠTÍCHA, F. (2003): *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo.

GRANTOVÁ PODPORA

Příspěvek vznikl za podpory projektu GA ČR P406/2010/0875.